

ΤΑΣΟΣ Κ. ΜΠΙΡΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ—
ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ
ΝΕΑΣ ΧΙΛΙΕΤΙΑΣ
TASOS K. BIRIS
ARCHITECTURE—
AT THE BEGINNING
OF THE NEW
MILLENNIUM

ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου θέλοντας να τροφοδοτεί συνεχώς την εκπαίδευση που παρέχει με τις νέες θέσεις και απόψεις γύρω από την αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη, οργανώνει κάθε χρόνο κύκλο διαλέξεων διακεκριμένων ξένων και ελλήνων αρχιτεκτόνων οι οποίοι παρουσιάζουν το πρόσφατο έργο τους στους φοιτητές και στο ευρύτερο κοινό.

Οι διαλέξεις του ακαδημαϊκού έτους 1999-2000 παρουσιάζονται σε μια σειρά πέντε μικρών δίγλωσσων αυτοτελών εκδόσεων, οι οποίες προσπαθούν να καταγράψουν το περιεχόμενο, το ύφος και τον προσωπικό λόγο του κάθε ομιλητή.

Σ' αυτό το τεύχος, έχω την τιμή να παρουσιάσω την ομιλία του καθηγητή Αρχιτεκτονικής Τάσου Μπίρη που πραγματοποιήθηκε στις 16-3-2000 με θέμα "Αρχιτεκτονική – στην αρχή της νέας χιλιετίας".

***Ο Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ
Καθηγητής Ι. Πολύζος***

THE SCHOOL OF ARCHITECTURE NTUA aims to enrich its academic curriculum with the current debate on architectural theory and practice. Therefore every year distinguished architects from Greece and abroad are being invited to present their recent work to both the students of architecture and to a wider audience.

The lectures given during the academic year 1999-2000 are presented into a series of five bilingual publications aiming to hold the ideas and something of the personal aura of each speaker.

Therein I am glad to present you the lecture by Tassos Biris, professor of Architecture, which took place on 16-3-2000, with the subject "Architecture – at the beginning of the new millennium".

The President of the School of Architecture NTUA
Professor Y. Polyzos

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
Τ.Μ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΕΜΠ 1999-2000
Α. Κούρκουλας
Ν. Μάρδα
Π. Τουρνικιώτης

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :
Γ. Σημαιοφορίδης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ:
Β. Τροβά

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Solman & Cox

ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:
Μ. Παπαρούνης
& Σ. Στριτσιδής
(Εκδόσεις Futura)

ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ:
Σ. Στριτσιδής

Κυκλοφόρησε τον Απρίλιο
του 2001 από τις εκδόσεις:
Α. Παπασωτηρίου & Σια Ο.Ε.
Στουρνάρη 23 - 106 82 Αθήνα
Τηλ.: 3809821
Fax: 3848254
www.papasotiriou.gr

Η έκδοση χρηματοδο-
τήθηκε εν μέρει
από το ΕΠΕΑΕΚ
του Β' ΚΠΣ

© COPYRIGHT 2001:
Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ –
Εκδόσεις Παπασωτηρίου

SCHOOL OF ARCHITECTURE NTUA SCIENTIFIC
COMMITTEE FOR THE 1999-2000 EVENTS:
A. Kourkoulas
N. Marda
P. Tournikiotis

CONSULTANT OF THE COMMITTEE:
G. Simeoforidis

EDITOR OF THE SERIES:
V. Trova

TRANSLATION: Solman & Cox

DESIGNED BY:
M. Paparounis
& S. Stritsidis
(Futura Publications)

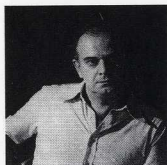
COVER DESIGN:
S. Stritsidis

Published in April 2001 by:
A. Papasotiriou Co Publications
23 Stournari str.,
106 82 Athens, Greece
Tel: ++ 01 3809821
Fax: ++ 01 3848254
www.papasotiriou.gr

The publication has been partly
financed by the Operational
Programme of Education & Initial
Vocational Training of CSF II

© COPYRIGHT 2001:
School of Architecture NTUA –
Papasotiriou Publications

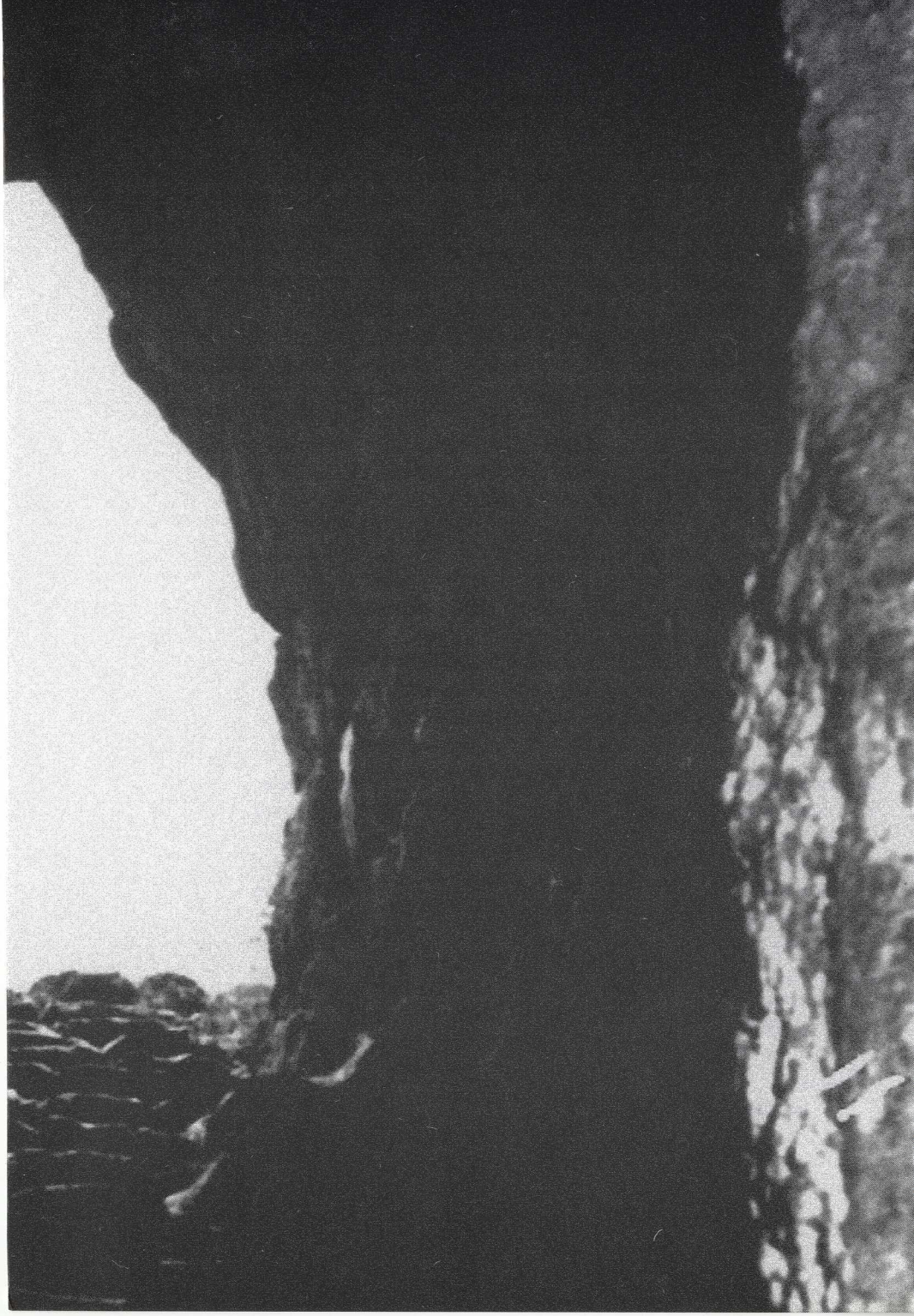
ISBN 960-75-10-80-1

Ο **ΤΑΣΟΣ ΜΠΙΡΗΣ** γεννήθηκε το 1942 και είναι αρχιτέκτονας, καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. Έχει αρχιτεκτονικό γραφείο στην Αθήνα (με τον Δ. Μπίρη) και έχει βραβευτεί σε ελληνικούς και διεθνείς διαγωνισμούς. Έχει μελετήσει και κατασκευάσει ένα μεγάλο αριθμό δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων. Εκπροσώπησε την Ελλάδα στην Triennale του Μιλάνου το 1996.

TASSOS BIRIS was born in 1942 and he is an architect, professor at the Department of Architecture, NTUA. He has an architectural practice (with D. Biris) and he has won several awards in greek and international architectural competitions. He has designed and built numerous public and private buildings. He has represented Greece in the architectural exhibition of the 1996 Milan Triennale.

αρχιτεκτονική—στην αρχή της νέας χιλιετίας

ΘΕΛΩ ΝΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΩ τον Πρόεδρο του Τμήματος Αρχιτεκτόνων, και όλους όσους είχαν το ενδιαφέρον και την ευγένεια να έρθουν να ακούσουν αυτά που έχω να πω (αν και—όπως ίσως θα φανεί—είναι σκέψεις γενικότερες, κάπως πιο ανήσυχες, συνειδητά πολύ λιγότερο εικονογραφικές, από εκείνες άλλων αρχιτεκτόνων, κυρίως ξένων, που προηγήθηκαν σ' αυτό το βήμα και μας παρουσίασαν το έργο τους.

Μου ζητήθηκε στο πρόσφατο Αρχιτεκτονικό συνέδριο να μιλήσω για το Δημόσιο Κτίριο. Όμως ο νους μου είναι ήδη από καιρό σε κάποια προειδοποιητικά σήματα που αισθάνομαι ότι εκπέμπει το μέλλον. Έτσι, παρά τον ειδικό χαρακτήρα του θέματος του συνεδρίου, αυτά ήταν που βγήκαν ξανά στην επιφάνεια και απετέλεσαν τον βασικό καμβά του κειμένου.

Σκέφτηκα μετά ότι θα ήθελα να μεταφέρω αυτό τον προβληματισμό

architecture—at the beginning of the new millennium

I WOULD LIKE TO THANK the President of the Department of Architecture and all those who have been interested and kind enough to come to listen to what I have to say, even though—as will perhaps become apparent—these are more general reflections, somewhat more apprehensive, consciously much less iconographic, than those of other architects, mainly non-Greek, who have preceded me on this platform and presented their work to us.

I was asked at the recent conference on Architecture to speak about Public Space. But my mind had for some time been on certain warning signs which I feel that the future is transmitting to us. Thus, in spite of the specialised subject of the conference, it was they that came to the surface once again and formed the basic background canvas of the text.

I thought afterwards that I would also like to convey these thoughts

και στον φυσικό μου χώρο· στη Σχολή μας, όπου μαζί μοιραζόμαστε για χρόνια τις χαρές και τις αγωνίες του Πανεπιστημίου. Υπάρχουν νομιζω οριακές στιγμές, όπου η τρέχουσα ύλη του μαθήματος δεν αρκεί για να ολοκληρώσει αυτό που χρειάζεται να πει ένας δάσκαλος. Είναι τότε—όπως σήμερα αισθάνομαι ότι συμβαίνει—που πληθαίνουν οι ενδείξεις, τα σημάδια, σαρωτικών δομικών αλλαγών που επέρχονται και απαιτούν από μας την διαμόρφωση και δημοσιοποίηση θέσεων γι' αυτή την μετάλλαξη· για ό,τι σημαντικό μπορεί να κερδηθεί· για ό,τι σημαντικό δεν πρέπει να χαθεί· για την αρχιτεκτονική, που πότε μας τρώει και πότε μας σώζει.

Νοιώθω ότι από ώρα έχει ανάψει η κόκκινη επιγραφή «προσδεθείτε και μην καπνίζετε». Οι αναταράξεις τραντάζουν όλο και συχνότερα την άτρακτο του αεροπλάνου, προοιωνίζοντας μια όχι και τόσο ήρεμη πτήση προσεχώς. Οι Μπαχάμες ίσως αργήσουν να φανούν.

Όταν πρωτομπήκα στον χώρο της αρχιτεκτονικής εφαρμογής το 1966, λίγο πριν την δικτατορία, είχαν ήδη αρχίσει να εκδηλώνονται τα πρώτα σημάδια μιας αρχιτεκτονικής κρίσης η οποία στη συνέχεια πήρε εκρηκτικές διαστάσεις.

Η κρίση αυτή δεν ήταν βεβαίως φαινόμενο αυτόνομο και συμπτωματικό. Αντίθετα, ήταν απότοκο της ευρύτερης κρίσης της νεώτερης Ελληνικής κοινωνίας. Πιστεύω μάλιστα ότι συνεχίζεται αδιαλείπτως μέχρι και σήμερα, καθώς τότε πρωτοξεκίνησε και τώρα ολοκληρώνεται η ταχύρυθμη, και γι' αυτό στις περισσότερες εκδηλώσεις της στρεβλή, μετάλλαξη της, από τα παραδοσιακά πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς προς εκείνα των «ανεπτυγμένων» αστικών κοινωνιών της Δύσης.

Θεωρώ για τον λόγο αυτό πολύ σημαντικό ότι πρόλαβα να νοιώσω στα φοιτητικά μου χρόνια, έστω και τα τελευταία σκιρτήματα της αρχιτεκτονικής άνοιξης της περιόδου '50-60, που είχε προηγηθεί.

Είχα δηλαδή την ευκαιρία ως εργαζόμενος σπουδαστής αλλά και ως νεότερος διπλωματούχος αρχιτέκτων, την τελευταία στιγμή που το «πλοίο έφευγε», να γνωρίσω στο σχεδιαστήριο και να αγαπήσω βαθειά, όχι μόνο το έργο, αλλά και κάτι από τα ίδια τα βιώματα και τις σκέψεις σημαντικών αρχιτεκτόνων που σφράγισαν αυτή την ιστορική φάση της Νεοελληνικής αρχιτεκτονικής.

Σήμερα, η περίοδος εκείνη έχει περιέλθει κυρίως στη δικαιοδοσία

to my natural habitat of the Faculty, where we have for years shared the joys and worries of the University. There are, I think, borderline moments when the current teaching material is not sufficient to complete what a teacher needs to say. It is then—and I think that today is one such instance—that there are increasing indications of sweeping structural changes on the way, which demand of us that we should formulate and make public our positions on this transformation; on what of importance can be gained; on what of importance should not be lost about architecture.

I feel that the red sign “Fasten your seat belts and do not smoke” has been on for some time now. Turbulence is more and more frequently jolting the plane’s fuselage, indicating that the flight will not be all that smooth. It may perhaps be quite some time before we sight the Bahamas!

When I first entered the field of applied architecture, in 1966, a little before the military dictatorship, the first premonitory signs of an architectural crisis had already begun to show themselves.

This was not, of course, an autonomous or coincidental phenomenon. On the contrary, it was the product of a wider-ranging crisis that has continued without interruption down to the present. For it was then that the rapid, and for that reason in most of its manifestations, distorted-transformation of modern Greek society from the traditional models for life and behaviour to those of the “developed” urban societies of the West, first started out and is now being completed.

For this reason, I think it very important that I was in time to feel in my student days the fading heart beat of the architectural Spring of the ’50s and ’60s.

I had, that is, the opportunity, as a working student, and as a very young graduate architect, at the very last moment when the ship was already sailing away, to get to know at the drawing-board, and to come to love deeply, not only the work, but something of the very experiences and thoughts of outstanding architects who shaped that historic phase of modern Greek architecture.

Today, that period has passed into the jurisdiction chiefly of those who tend to perceive things by grouping them under the various alien “-isms”. Thus, a large part of that architectural heritage is already neatly

όσων έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τα πράγματα εντάσσοντάς τα στους διαφόρους ξενικούς *-ισμούς*. Έτσι, ένα μεγάλο κομμάτι αυτής της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς βρίσκεται ήδη τακτοποιημένο (ίσως και παρά τη θέλησή του), κάτω από εύχρηστες—αλλά συχνά κακόηχες—ταμπέλες, όπως για παράδειγμα: «Ελληνικός Μπρουταλισμός», ή άλλες.

Καθώς τα εναπομένοντα σημαντικά χτισμένα δείγματα αυτής της αρχιτεκτονικής—κυρίως της δημόσιας—ακολουθούν τον γνωστό δρόμο της χωρίς έλεος εξαφάνισης, έχω να πω τούτο:

Η αρχιτεκτονική του '60 για τον δημόσιο χώρο, ως εξαιρετική σε ιδέες και τεχνικές δημιουργική αναγέννηση, συμμετείχε στη γενικότερη εκουγχρονιστική τάση της εποχής εκφράζοντας και αυτή μια ανάλογη εξωστρέφεια. *Το έκανε όμως με ένα δικό της ιδιόμορφο τρόπο που την έφερνε συχνά σε αντίθεση, ή και σε ρήξη ακόμα, με την επίσημη και παντοδύναμη γραμμή της Πολιτείας αλλά και μιας—όπως ήδη αναφέρθηκε—ραγδαία αστικοποιούμενης και γι αυτό, στη βάση της συντηρητικής, κοινωνίας.*

Κάνει εντύπωση ότι την εποχή εκείνη οι περισσότεροι σημαντικοί αρχιτέκτονες δεν εξέφρασαν το «σύγχρονο ελληνικό» μέσα από το πολυτελές «τεχνοκρατικό», ή «λαϊκότροπο», όπως υπήρχε η γενική κοινωνική τάση να γίνεται, αλλά μέσα από το ασκητικό, το απλό, το γυμνό, το οικουμενικό. Για να κάνεις τότε δημόσια αρχιτεκτονική συνήθως διέθετες εκ των πραγμάτων ελάχιστα μέσα. Είχες τις περισσότερες φορές ένα και μόνο βασικό (και φτωχό) υλικό, όπως ήταν το μπετόν ή ο σοβάς, και ένα και μόνο στοιχειώδες, γενικής χρήσεως κατασκευαστικό σύστημα, όπως εκείνο της “δοκού επί στύλων”. Είχες όμως στη δικαιοδοσία σου και όλο το άυλο οπλοστάσιο της αρχιτεκτονικής: το πλάσιμο—την ποιοτική συγκρότηση—του χώρου, τον έλεγχο της κλίμακας, της αναλογίας και του ρυθμού του. Κυρίως αξιοποιούσες ιδέες που εύρισκαν τον τρόπο να υπάρχουν και να φαίνονται στο υλοποιημένο έργο, παρά την επιβεβλημένη οικονομία κόστους, μορφών και κατασκευών. Ίσως μάλιστα αυτές οι δυσκολίες να τις έκαναν να διακρίνονται και καθαρότερα. Την περίοδο εκείνη έγινε λοιπόν δημόσια αρχιτεκτονική με ελάχιστα μέσα. Αυτά αρκούσαν, μιας και οι ιδέες, ως άυλες αξίες, περνούσαν υποδοριώς (και γι' αυτό ευκολότερα) από το κόσκινο του ελέγχου της μελέτης από τις Τεχνικές Υπηρεσίες των Δημόσιων φορέων, για να αποκαλυφθούν εν τέλει στο υλοποιημένο έργο. Παρά την ένδειά της, η δημόσια αρχιτεκτονική

arranged (perhaps against its own will) under handy—but often cacophonous—labels, such as, for example, ‘Greek Brutalism’, or others.

As the remaining important built examples of this architecture are going down the drain to merciless obliteration, I have this to say:

The architecture of the '60s, as a creative renaissance exceptional in ideas and techniques, shared the modernising trend of the times, and it too gave expression to a similar extraversion. *It did this, however, in its own “sui generis” way, and this often brought it into opposition to, and even into open conflict with the official and all-powerful line of the State, and of a society which was, as I have said, rapidly being urbanised and was therefore basically conservative.*

It is striking that at that time radical architecture did not express the “contemporary Greek” through the luxury of the “technocratic” or the “vernacular”, as it was the general trend of society to do, but mainly through the abstract meaning of ideas and the ascetic nudity of structure. At that time, to be involved in public architecture usually meant to have, in the nature of things, very few means at your disposal. Most of the time, you had a single basic (and poor) material, such as concrete or plaster, and only one all-purpose system of construction, such as “beam on columns”. But you also had within your jurisdiction the whole non-material armoury of architecture: the molding of space, control of scale, proportion, and style. You first and foremost employed *ideas*, which found the means of existing and of being apparent in the realised work, in spite of the economy of cost, forms and constructions which was imposed. It was perhaps these difficulties themselves which made them stand out more clearly. At that time, public architecture was carried out with the minimum of means. These sufficed, given that ideas, as intangible values, passed subcutaneously (and thus more easily) through the sieve of the monitoring of the design by the technical service units of the public agencies, and were finally revealed in the realised project.

In spite of its poverty, public architecture sometimes reflected the power of these ideas. Thus, in spite of all that it has gone through (the passage of time, vandalism, poor maintenance, etc.), it continues today, and will continue in the future, to be an important mark in historic evolution.

However, I bear in mind a further thought about that period:

αντανακλούσε μερικές φορές όλη τη δύναμη των ιδεών αυτών. Έτσι που παρά τα κακοπαθήματά της (το πέρασμα του χρόνου, τους βανδαλισμούς, την κακή συντήρηση, κλπ.) εξακολουθεί σήμερα, και θα εξακολουθεί και στο μέλλον, να γράφει ιστορία.

Κρατώ όμως στο νου και μια ακόμα σκέψη γι' αυτή την περίοδο: Πιστεύω ότι η μεγάλη κρίση που ακολούθησε και την οποία πολλοί, (και πολύ βολικά), συνηθίζουν να περιορίζουν μόνο στη χρονική περίοδο που ξεκίνησε από την επιβολή της δικτατορίας και φτάνει μέχρι τα τέλη του '80, είχε την ρίζα της βαθειά μέσα στην άνοιξη της δεκαετίας '50-60 (στην αλόγιστη οικοδομική ανάπτυξη και οφελμιστική—αξιοποιητική—νοοτροπία που εκείνη γέννησε, παράλληλα με την εξαιρετική της αρχιτεκτονική. Βλέπω τα εκπληκτικά, ακόμα παρθένα τοπία στα οποία πρόλαβαν και έχτισαν τα καλά τους έργα αυτοί οι αρχιτέκτονες και τα οποία σήμερα δεν υπάρχουν. Σκέφτομαι τότε τα προφητικά λόγια του Κώστα Μπίρη: «...Πριν από κάθε καταστροφή του περιβάλλοντος προηγούνται πάντα καλοί αρχιτέκτονες. Τα εξαιρετικά τους έργα ανοίγουν, χωρίς αυτοί να το θέλουν, τον δρόμο για το θηρίο που ακολουθεί, κρυμμένο εν αγνοία τους πίσω τους...»).

Κατά την επόμενη περίοδο έγινε ολοφάνερη, μέσω των απτών πια αποτελεσμάτων της, η καταστροφική επίδραση στον δημόσιο φυσικό και αστικό χώρο, της οικοδομικής φρενίτιδας που είχε ξεκινήσει η προηγούμενη, και την οποία η ίδια η Πολιτεία είχε σκόπιμα υποδαυλίσει. Το φαινόμενο μάλιστα ενισχύθηκε και ολοκληρώθηκε από την ανεξέλεγκτη προς την ίδια κατεύθυνση πολιτική της δικτατορίας, που οδήγησε εν τέλει στην κορύφωσή του στη δεκαετία του '70-80, και την σχεδόν ολοκληρωτική παύση παραγωγής ουσιαστικού ιδιωτικού, αλλά κυρίως δημόσιου, αρχιτεκτονικού έργου.

Εντούτοις, η περίοδος της στασιμότητας υπήρξε ιδιαίτερα διδακτική για όσους αρχιτέκτονες, πέραν του προσωπικού επαγγελματικού τους προβλήματος, συναισθάνθηκαν βαθειά και το μερτικό ευθύνης, (της δικής τους ή των προγενεστέρων), στην καταστροφή. Γι' αυτούς όλους, οι οποίοι—τουλάχιστον τότε—έδειχναν να μην είναι και λίγοι, η κρίση έδωσε τον χρόνο και τη δυνατότητα να ξαναθυμηθούν ατομικούς και συλλογικούς προβληματισμούς κοινωνικού χαρακτήρα για την αρχιτεκτονική, που είχαν ήδη αρχίσει να ξεχνιούνται αμέσως μετά τα πρώτα ηρωικά χρόνια του μοντερνισμού και σβήστηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά

I believe that the great crisis which followed, which many (most conveniently) are accustomed to confine to the period which started with the imposition of the dictatorship and lasted till the late '80s, had deep roots in the Spring of the decade of the '50-'60s in the unthinking building development it started and the utilitarian—exploitative—mentality it generated, in parallel with its superb architecture. I think of the astonishing, still virgin, landscapes in which these architects managed to build their fine works, and which now no longer exist. And then I recall the prophetic words of Costas Biris: "Good architects always go before any act of destruction of the environment. Without them wishing this, their excellent works open up the way for the beast which follows, concealed, unknown to them, behind them..."

In the period which followed, the catastrophic effect on public natural and urban space caused by the building frenzy of the preceding period, became glaringly apparent through its palpable results. The phenomenon was, moreover, reinforced and given its complete form by the unbridled policy—on the same lines—of the dictatorship, which led finally to its culmination in the '70s and '80s, and the almost total cessation of the production of substantive private, but above all public architectural work.

Nevertheless, the period of stagnation was particularly instructive for those architects who, over and above their individual professional problem, had a profound sense of sharing in the responsibility (their own or their predecessors) for the disaster. To all of these, (and they appeared — at least then—to be not a few), the crisis gave the time and opportunity to recall individual and collective lines of thinking of a social character about architecture which had already started to be forgotten immediately after the first heroic years of Modernism, and had been almost totally wiped out of architectural thinking in the building turmoil and hasty development which followed.

For example, I regard the fact that precisely at that time, Aristomenis Provelengios put into action his proclamation about abstaining from applied architecture in an attempt to sensitise architects to the need to stop or slow down environmental abuse. It was a lesson in architecture of supreme quality and significance. As a young architect, I realised then that architecture is not only a personal scientific and artistic creation. It is

από την αρχιτεκτονική σκέψη μέσα στην οικοδομική παραζάλη και τη βιαστική ανάπτυξη που ακολούθησε.

Για παράδειγμα, θεωρώ ως υψίστης ποιότητας και σημασίας μάθημα αρχιτεκτονικής για το δημόσιο χώρο και την πολεοδομία, το γεγονός ότι τότε ακριβώς ο Αριστομένης Προβελέγγιος κάνει πράξη τη διακήρυξη του περί αποχής από την αρχιτεκτονική εφαρμογή, με στόχο την ευαισθητοποίηση των αρχιτεκτόνων απέναντι στην ανάγκη να σταματήσει ή να επιβραδυνθεί η καταστροφή του περιβάλλοντος. Ως νέος αρχιτέκτονας κατάλαβα τότε ότι η αρχιτεκτονική δεν είναι μόνο προσωπική επιστημονική και καλλιτεχνική δημιουργία. Είναι και δημόσια πράξη υψηλής πολιτικής και κοινωνικής ευθύνης, έτσι ώστε ακόμα και η αποχή από αυτήν, κάτω από τις συνθήκες μιας δύσκολης ή αδιέξοδης ιστορικής συγκυρίας, να είναι και αυτή καινοτόμος αρχιτεκτονική πρόταση, ισάξια σε σημασία με εκείνη της υλοποίησης οποιουδήποτε καλοχτισμένου και ριζοσπαστικού, ως προς την ιδέα του, κτιρίου.

Τούτο το περιρρέον κλίμα αυτοσυγκράτησης, έντονης αυτοκριτικής και αμφισβήτησης, που τότε κυριάρχησαν στον τόπο, συμπίπτει χρονικά και με μια ανάλογη διεθνή τάση δομικής κριτικής και αμφισβήτησης του Μοντερνισμού, σε επίπεδο ιδεολογίας, αισθητικής και επιστημονικής αντίληψης για το κτίριο και την πόλη. Ήδη εξ αρχής, κατά την νεανική του περίοδο, είχε αποδειχθεί πολύ πιο καθарός, πολύ πιο γυμνός και ανατρεπτικός απ' ό τι μεταπολεμική αστική καταναλωτική κοινωνία ήταν σε θέση να αντέξει. Κι όμως, αν δεν μπόρεσε ποτέ σ' αυτή τη γνήσια μορφή του να τον αγκαλιάσει, και πολύ περισσότερο να τον «αξιοποιήσει», μπόρεσε σιγά-σιγά να τον στρεβλώσει και να τον κακοποιήσει. Μέσα στο γενικό κλίμα ιδεολογικής φτώχειας και έλλειψης ταλέντου και έμπνευσης, κατάφερε να φέρει στα ωφελιμιστικά της μέτρα αυτό το αρχικά ελπιδοφόρο κίνημα για μια σύγχρονη, κοινωνικά δικαιωμένη συλλογική αρχιτεκτονική, υψηλότατων αισθητικών και τεχνικών προδιαγραφών. Και αφού έπαψε—και με αυτή ακόμα την αλλοιωμένη μορφή του—να την εξυπηρετεί, το πέταξε στην άκρη. Έτσι, ο Μοντερνισμός έφτασε να θεωρείται, όχι μόνο το αρχιτεκτονικό εργαλείο που συνέβαλε στην κορύφωση της κρίσης, αλλά και το καταρρέον σύμβολο—ο αποδιοπομπαίος τράγος—της συλλογικής αρχιτεκτονικής δυσπραγίας και ενοχής μας.

Μέσα από αυτό το αρχιτεκτονικό, αλλά και πολύ ευρύτερης διάστασης, ιδεολογικό κενό που παρουσιάστηκε πέραν του τόπου μας

also a public act involving political and social responsibility of the highest order, so that even abstention from it, under conditions of difficult or deadlocked historical circumstances, is itself an innovative architectural proposal, equal in importance with that of the realisation of any well-designed and well-constructed building.

This ambient climate of self-restraint, sharp self-criticism and questioning which prevailed here coincided chronologically with an analogous international trend towards the ideological, aesthetic and scientific criticism of Modernism. From the very beginning, during the period of its youth, it had proved much purer, much more subversive than the post-War urban consumer society was in a position to endure. And yet, although it was never able to embrace it in this genuine form, or, a fortiori, to “utilise” it, it was able little by little to distort it and abuse it. In the general climate of ideological poverty and lack of talent and inspiration, it managed to cut to its own utilitarian size what had initially been a movement which offered hope of a modern, socially vindicated collective architecture of the highest aesthetic and technical specifications. And as soon as it ceased to serve its purposes—even in its adulterated form—it discarded it. Thus, Modernism came to be seen not only as the architectural tool which contributed to the culmination of the crisis, but also as the collapsing symbol—the scapegoat—for our collective guilt and the hard times in architecture that were now underway.

It was from this ideological void in architecture, but of much broader dimensions, which opened up beyond the confines of this country and in almost all Western societies, that Post-Modernism sprang, as a curious reversal of Modernism. In constant contrast with Modernism, Post-Modernism promised the release of architecture from its collective typological and technocratic psychoses and rigidities. It promised the re-activation and liberation of imagination and individual expression. It promised the elevation of historical memory and the human scale to the position of first and principal constituents in the designing of buildings and of public space. It promised the unification of the fragmented city, the conservation of its historic buildings, centres and other areas. Nevertheless, what it was promising in essence was to change the *image* of things, not their structure, given that it accepted this as the same, within social realities which it never questioned, but, on the contrary, reinforced.

και σε όλες σχεδόν τις δυτικές κοινωνίες, ξεπήδησε ο Μεταμοντερνισμός ως περιεργή αντιστροφή του Μοντερνισμού. Σε μια διαρκή αντιδιαστολή με αυτόν, υποσχέθηκε την αποδέσμευση της αρχιτεκτονικής από τις συλλογικές τυπολογικές και τεχνοκρατικές ψυχώσεις και αγκυλώσεις του. Υποσχέθηκε την επανενεργοποίηση και απελευθέρωση της προσωπικής φαντασίας και έκφρασης. Υποσχέθηκε την αναγόρευση της ιστορικής μνήμης και της ανθρωπίνης κλίμακας σε πρώτες και κύριες συνιστώσες κατά τον σχεδιασμό του κτιρίου και του δημόσιου χώρου. Υποσχέθηκε τη συνένωση της κατακερματισμένης πόλης, την διατήρηση των ιστορικών κτιρίων, κέντρων και άλλων περιοχών της. Εντούτοις, στην ουσία υποσχέθηκε μια συνολική αλλαγή μόνο της *εικόνας* της πραγματικότητας, όχι όμως και της δομής της, μιας και αυτή την αποδέχθηκε ως ίδια και अपαράλλαχτη, μέσα σε μια κοινωνική πραγματικότητα που ποτέ δεν αμφισβήτησε, αλλά αντίθετα ενδυνάμωσε.

Εάν χρειάστηκε κατά το παρελθόν η απόλυτη στρέβλωση του Μοντερνισμού για να μετατραπεί σε εργαλείο εξυπηρέτησης της οικονομικής ανάπτυξης των δυτικών κοινωνιών, δεν χρειάστηκε να γίνει τώρα κάτι ανάλογο και με τον Μεταμοντερνισμό. Ως αντίστοιχης χρήσης “εργαλείο” ήταν, και εκ της φύσεως, και λόγω προελεύσεώς του, το πιο κατάλληλο για να παίξει αυτό τον ρόλο στην παρούσα ιστορική συγκυρία(όχι μόνο στον χώρο της αρχιτεκτονικής αλλά και για την διαμόρφωση της γενικότερης νοοτροπίας που διατρέχει πια όλα τα επίπεδα της ανθρωπίνης δραστηριότητας(της πνευματικής, της καλλιτεχνικής, της επιστημονικής, της πολιτικής.

Παρατηρώ μερικά βασικά αναγνωριστικά σημάδια της εποχής μας:

—Τον άκρατο ωφελιμισμό της.

—Την ατομικότητα και τον υποκειμενισμό, που οδηγούν σε μια εικονική ανέμελη αυτάρκεια, σε ένα συνεχή αυτοηδονισμό εικονολατρίας και σε αποφυγή κάθε πραγματικού βάσανου που εκπορεύεται από τη σύγκρουση (και όχι τη συμπόρευση βεβαίως) με κυρίαρχες εξουσιαστικές δυνάμεις.

—Τον σταδιακό θρυμματισμό, την αποδόμηση, την διάλυση των εννοιών μέσα σε ένα ωκεανό λεξιλαγνίας, και την διαρκή ολίσθηση, την αναβολή, της διευκρίνησης και του ορισμού του πραγματικού νοημάτων τους.

—Την εξομιοωτική-εξισωτική (και στην ουσία ισοπεδωτική) παρά-

If, in the past, total distortion of Modernism had been required to form it into a tool to serve the economic development of Western societies, nothing similar was now needed in the case of Post-Modernism. As a “tool” for similar purposes, it was, of its very nature and by reason of its origins, best suited to play this role at the present historical juncture, not only in the field of architecture, but in shaping the general mentality which in the present time pervades nearly all levels of human intellectual, artistic, academic, and political activity.

I observe certain basic distinguishing features of our era:

—Its unrestrained utilitarianism.

—The individuality and subjectivity which lead to a simulated care-free autarky, to a total worship of the image, and to the avoidance of any actual hardship which stems from conflict with (not, of course, from acquiescence to) dominant forces of power.

—The gradual fragmentation, the deconstruction, the dissolution of concepts in an ocean of hedonistic verbiage, and the constant letting slip, the postponement of the clarification and definition of their actual meaning.

—The assimilative-equating (and, in essence, levelling down) statement and acceptance of all ideologies at one and the same time, in an ambient climate of “freedom” which deliberately softens or completely eliminates the contradictions between them, which Yannis Despotopoulos, at a very early stage, apprehensively termed “creeping intellectual fascism”.

I increasingly have the feeling that the application and teaching of Post-Modernism in all its various manifestations have (without, of course, wishing to declare it) as their genetic features these same signs of our transmuting utilitarian society. They are associated with it as “communicating vessels” and serve it by providing it with the pretext of ideological cover, of which it stands so much in need in order to soften somewhat the harsh features of its technocratic face.

A first major step in the levelling of the ground for some of the mass social changes (for what actual purpose and end still remains unexplained), which the new century has in store for us, has thus already been taken. The difference is that the new order of things wishes to bring

θεση και αποδοχή ταυτοχρόνως όλων των ιδεολογιών μέσα σ' ένα περιρρέον κλίμα “ελευθερίας” που σκόπιμα αμβλύνει ή απαλείφει τελείως τις αντιθέσεις τους, και το οποίο με ανησυχία ο Γιάννης Δεσποτόπουλος είχε ήδη από νωρίς χαρακτηρίσει ως “υπέρποντα διανοητικό φασισμό”.

Έχω όλο και περισσότερο την αίσθηση ότι η εφαρμογή και διδασκαλία του Μεταμοντερνισμού σε όλες τις ποικίλες εκφάνσεις τους έχουν (χωρίς να θέλουν βεβαίως και να το δείξουν), ως γενετικά τους χαρακτηριστικά τα ίδια αυτά σημάδια της μεταλλασόμενης ωφελμιστικής μας κοινωνίας. Συνδέονται μ' αυτήν υποδορίως ως επικοινωνούντα δοχεία και την εξυπηρετούν παρέχοντάς της μια επίφαση ιδεολογικής κάλυψης που τόσο χρειάζεται για να μαλακώσει κάπως το σκληρό τεχνοκρατικό της πρόσωπο.

Έχει ήδη γίνει έτσι ένα πρώτο μεγάλο βήμα προλείανσης του εδάφους για, ακόμα αδιευκρίνιστες ως προς τον πραγματικό τους στόχο και σκοπό, μαζικές κοινωνικές αλλαγές που φαίνεται ότι μας επιφυλάσσει ο νέος αιώνας. Η διαφορά είναι ότι η νέα τάξη πραγμάτων επιθυμεί να τις πραγματοποιήσει, όχι μέσα από βίαιες αιματηρές κοινωνικές και εθνικές συγκρούσεις, όπως συνέβη κατά τον προηγούμενο, αλλά ειρηνικά, αναίμακτα, ως «φυσικά» επακόλουθα ενός γενικευμένου προϋπάρχοντος κλίματος ιδεολογικής σύγχυσης και αφασίας, αλλά και ευδαιμονισμού, ευμάρειας, και διασκέδασης.

Πάντως, είναι βέβαιο ότι τουλάχιστον στον χώρο της αρχιτεκτονικής η ανανεωτική και «εξαγνιστική» ρητορεία του Μεταμοντερνισμού βοήθησε ώστε η μαύρη ατμόσφαιρα της κρίσης να αρχίσει να φαίνεται σιγά σιγά κάπως πιο φωτεινή και οι ενοχές να γίνουν κάπως ελαφρότερες. Έως ότου, μέσα σε φόντο λευκό ή ροζ-παλ, εξαφανίσθηκαν, ως δια μαγείας, τελείως. Ξανά ένα αρχιτεκτονικό κίνημα είχε γίνει το μέσο για να αλλάξει το κλίμα, να φύγουν οι σκιές του ιδεολογικού αδιεξόδου και της εσωστρέφειας, και, κυρίως, να ξαναδυναμώσει η ροπή προς το κτίζειν.

Βέβαια, αυτή η ταχύρυθμη απο-ενοχοποίηση της αρχιτεκτονικής και η απελευθέρωση της τάσης για απεριόριστη παραγωγή δομημένου χώρου βοηθήθηκε και από ένα σκόπιμο βομβαρδισμό αναίτιας, όχι όμως και ανεξήγητης, υπεραισιοδοξίας από τα πανίσχυρα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ενισχυμένης και από την ανάλογη στάση της Πολιτείας. Και ήταν αναίτια με την έννοια ότι δεν είχε ρίζα μέσα στην κοινωνική πραγ-

these about not by violent social and national conflicts, as was the case in the previous century, but peacefully and without bloodshed, as the “natural” consequences of a generalised pre-existing climate of ideological confusion and aphasia, and of prosperity, affluence and blissful entertainment.

In any way, it is certain that in architecture, at least, the rhetoric of renewal of Post-Modernism helped to make the dark atmosphere of the crisis gradually appear more luminous and the guilt feelings somewhat lighter—until, against a white or pale pink background, as if by magic, they disappeared altogether. Once again, a movement in architecture has been the means of changing the climate, of making the shadows of an ideological impasse and introversion flee, and, above all, of strengthening the urge to build.

Of course, this rapid absolution of architecture from guilt and the tendency towards unrestricted production of built space has been aided by a deliberate bombardment of groundless, but not inexplicable, over-optimism by the all-powerful mass media, supported by a similar attitude on the part of the State. And it has been groundless in the sense that it has no roots in social reality and its essential problems. It is not coming from within this reality, but from outside it.

However, even if there has been no socially vindicated cause, there has been a cause directly related to the smooth and unimpeded functioning of the circles of the market, and more particularly those enterprises involved in building, which never got on well with the ideological musings of architects—especially when these have led to a cut-back and control of excessive building and to “ascetic” architectures.

And so today, well prepared, carefree in our self-containment, like blissful lotus-eaters who have forgotten crises and ruin, we again look forward to a fresh renovating development and to a parallel, profitable architectural supe-production.

This new “Spring” is presented as “very promising”. It is heralded above all as a world-wide and generalised rejuvenation and a scientific, cultural and economic union—within the framework of a prosperity shared by all—of the international metropolitan centres with one another and with the periphery, in which our own country has been for so many years enclaved.

And this is not just a matter of a union of all countries. It is also a

ματικότητα και τα ουσιαστικά προβλήματά της. Δεν προερχόταν από μέσα της, αλλά απ' έξω της.

Όμως και εάν ακόμα δεν υπήρχε αιτία κοινωνικά δικαιωμένη, υπήρχε αιτία σχετισμένη άμεσα με την ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία των κυκλωμάτων της αγοράς και πιο ειδικά των περί την οικοδομή επιχειρήσεων, οι οποίες ποτέ δεν τα πήγαν καλά με τους ιδεολογικούς προβληματισμούς των αρχιτεκτόνων. Ιδιαίτερα όταν οδηγούσαν στην περιστολή και τον έλεγχο της υπερβολικής οικοδόμησης και σε «ασκητικές», «απλές» ή «γυμνές» αρχιτεκτονικές.

Και έτσι σήμερα πια, καλώς προετοιμασμένοι, ανέμελοι μέσα στην καλή χαρά μας, ως νέοι λωτοφάγοι που ξέχασαν κρίσεις και καταστροφές, προσβλέπουμε και πάλι σε ένα νέο (διεθνή μάλιστα), εκσυγχρονισμό και σε μια παράλληλη προσοδοφόρα αρχιτεκτονική υπερπαραγωγικότητα.

Εμφανίζεται ως «πολλά υποσχόμενη» αυτή η καινούργια «άνοιξη». Κυρίως ευαγγελίζεται ένα ξανάνιωμα παγκόσμιο και γενικευμένο, και μια ένωση επιστημονική, πολιτισμική και οικονομική, μέσα σ' ένα πλαίσιο κοινής για όλους ευημερίας, των διεθνών μητροπολιτικών κέντρων μεταξύ τους και με την περιφέρεια, στην οποία τόσα χρόνια είναι εγκλωβισμένοι και ο τόπος μας.

Και δεν πρόκειται μόνο για ένωση όλων των τόπων. Πρόκειται και για μια αφύσικη ένωση και συμφιλίωση όλων των αρχιτεκτονικών. Σήμερα φαίνεται ότι επετεύχθη επιτέλους το αδύνατο! Η ακραία Τεχνοκρατία αγκαλιάζεται αδελφικά με τον Ιστορισμό και ο Διεθνισμός με τον Τοπικισμό. Το Λαϊκότροπο δίνει φιλικά το χέρι του στο Μοντέρνο. Και αυτό με τη σειρά του ασπάζεται ευγενικά το Μεταμοντέρνο και την Αποδόμηση.

Σήμερα όλες μαζί οι αρχιτεκτονικές ροπές και τάσεις εξυπηρετούν το γενικότερο κλίμα ενός επιβεβλημένου «Laissez Faire». Απογυμνωμένες από το νεύρο και την κόψη τους, δηλαδή το πραγματικό ιδεολογικό τους νόημα και περιεχόμενο, που τις έφερνε παλαιότερα σε αντιπαράθεση, παρελαύνουν ως εξημερωμένα κατοικίδια, και κάνουν υπάκουα τα γυμνάσματα και τα τρικ τους στην πασαρέλα.

Η Δημόσια αρχιτεκτονική των «Grands Projects», συμβόλων και προϊόντων του αρχιτεκτονικού (και τεχνοοικονομικού) ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων διεθνών μητροπόλεων, έχει ήδη αποδείξει του λόγου το αληθές. Έχει αναγορεύσει σε αυτοσκοπό την αυτοϊκανοποίηση και τον αυτοηδονισμό τούτης της εγωκεντρικής αρχιτεκτονικής πανσπερμίας και

matter of an unnatural union and reconciliation of all architectures. It would seem that today the impossible has been achieved: extreme Technocracy embraces Historicism. Internationalism is in brotherly love with Localism. The Vernacular exchanges a friendly handshake with Modernism, while Modernism in its turn politely embraces Post- Modernism, and Deconstruction.

Today, all architectural trends and tendencies serve the general climate of an imposed "laissez-faire". Stripped of their nerve and their cutting-edge (their real ideological meaning and content, which in the past brought them into conflict) they parade like pets, obediently going through their exercises and tricks on the international stage.

The public architecture of "Grands Projects", symbols and products of the architectural (and techno-economic) competition between the great international metropolises, has already demonstrated this fact. It has made an end in itself of the self-gratification and auto-eroticism of this egocentric architectural motley and presages a similar "productive" future for Greek architecture, which strives with such haste to imitate it.

The advanced artificial world-wide alteration of architecture thus imposed has not left faculties of architecture (particularly private ones) of international standing, but also often on the periphery, unaffected.

Here it is observable with increasing frequency that, in spite of pluralism and the apparent over-production of "ideas" and knowledge (always in conjunction with the exaggerated publicising of their acts), they never call into question the glamorous stereotypes which have been imposed and now prevail. They do not judge them. They do not resist them. On the contrary, they take them as "granted", they support them and they serve them. They teach, that it to say, an architecture which, as far as these vital issues are concerned, is in full agreement with the order of things in force, and even reinforces it. It is for this reason that it wins such generous awards from the established powers, which exploit to their own ends the universal dimension of things, to which they constantly, with ulterior motives, refer. Universality, in the way they understand it, is much more the universality of money than of the spirit. They see and count people and places as a totality to be controlled and utilised, imposing on them by means of an optimistic unconcern, a violent, unnatural, stifling, and overall "order". If you look carefully, you see it continu-

προαναγγέλλει ένα ανάλογο «παραγωγικό» μέλλον για την ελληνική αρχιτεκτονική, η οποία με τόση σπουδή προσπαθεί να της μοιάσει.

Η προϊούσα τεχνητή και επιβεβλημένη παγκόσμια μετάλλαξη της αρχιτεκτονικής δεν έχει αφήσει ανεπηρέαστες τις Σχολές αρχιτεκτονικής (ιδιαίτερα τις ιδιωτικές) του διεθνούς χώρου, αλλά συχνά και της περιφέρειας.

Παρατηρεί κανείς σ' αυτές όλο και συχνότερα ότι, παρά τον πλουραλισμό και τη φαινομενική υπερπαραγωγή «Ιδεών» και γνώσεων (και πάντα σε συνάρτηση με την πληθωρική δημοσιοποίηση των πεπραγμένων τους), δεν αμφισβητούν ποτέ τα ισχύοντα επιβεβλημένα στιλπνά εκσυγχρονιστικά στερεότυπα. Δεν τα κρίνουν. Δεν αντιστέκονται σ' αυτά. Αντίθετα τα εκλαμβάνουν ως δεδομένα, τα ενισχύουν και τα υπηρετούν. Διδάσκουν δηλαδή μια αρχιτεκτονική που, ως προς αυτά τα κεφαλαιώδη ζητήματα, συμφωνεί με την ισχύουσα τάξη πραγμάτων και την ενδυναμώνει. Γι' αυτό και τόσο απλόχερα επιβραβεύεται και προβάλλεται από κατεστημένες δυνάμεις, που εκμεταλλεύονται προς ίδιον όφελος την οικουμενική διάσταση των πραγμάτων, στην οποία συνεχώς και με υστεροβουλία αναφέρονται. Η δική τους είναι πολύ περισσότερο η οικουμενικότητα του χρήματος παρά του πνεύματος. Βλέπουν και μετρούν τους ανθρώπους και τους τόπους ως ολότητα για να τους ελέγχουν και να τους αξιοποιούν, επιβάλλοντάς τους μέσα από την αισιόδοξη ανεμελιά, μια βίαιη, αφύσικη, ασφυκτική, συνολική «τάξη». Αν προσέξεις την διακρίνεις διαρκώς, σαν απειλητική σκιά πίσω από την δήθεν πολυφωνία και ελευθερία της σημερινής στιλπνής αρχιτεκτονικής του Διεθνισμού.

Ας δοκιμάσουμε να δούμε με τη σκέψη μας την πραγματική εικόνα αυτής της «Οικουμενικότητας», όχι μέσα στις ολοφώτιστες αίθουσες των αρχιτεκτονικών συνεδρίων, των εκθέσεων και των άλλων λαμπρών κοινωνικών εκδηλώσεων, που την εκτρέφουν, αλλά κάνοντας ένα μοναχικό περίπατο στα ερείπια μιας αρχαίας στοάς, ή καθισμένοι στις άδειες κερκίδες του θεάτρου της Επιδαύρου, ή στο αίθριο κάποιου σπιτιού στη Δήλο. Εκεί, στην ησυχία της ερημιάς, τόσο κοντά στη ζωή και στο θάνατο, όπου τα αγαθά φαντάσματα, τα εξαύλωμένα αφαιρετικά σύμβολα των μεγάλων πανανθρώπινων αρχιτεκτονικών συνενώνουν σε αδιάσπαστη ολότητα το πραγματικά οικουμενικό, αλλά και το βαθύτατα προσωπικό τους νόημα, δεν υπάρχει πια θέση για ψέματα. Οι έννοιες επανακτούν

ally like a threatening shadow behind the supposed pluralism and freedom of today's sleek and shiny architecture of Internationalism.

Let us try to take a look by the power of thought at the real picture of this "Universalism", not in the brightly-lit halls of architectural conferences, of exhibitions and other smart social occasions which nurture it, but by taking a solitary walk in the ruins of an ancient colonnade, or sitting in the empty seats of the Epidaurus theatre, or in the atrium of a house on Delos. There, in the quiet of the wilderness, so near to life and to death, where the good phantoms, the dematerialised abstract symbols of great timeless architecture, unite in an unbroken wholeness, and convey to us their real universal, but also deeply personal, message, there is no longer any place for lies. Concepts re-acquire their true meaning and value. The false and the phony are caught in the act.

This lack of real ideological and social grounding from which architecture now suffers should be accorded great significance and attention—even if architects appear to be experimenting and wrestling with problems "de profundis". It has already been pointed out that even their right thinking and their good work has been exploited in every age by the beast for its own survival, it has always started out from their visions and then perverted them, in order to achieve its purpose.

I believe that the same phenomenon is occurring today. And it is sad that so many of today's "mature" intellectuals in their fifties (who once, in their youth, believed in and supported rather different ideas), in spite of the fact that they have the experience and could put up resistance, now crowd in to the international reception. As to the so-called universal face of society which they look towards, this certainly does not seem to be that of an Aristotle or a Leonardo, but that of a well-dressed, well-groomed, fit, happy—but above all, always available for everything—yuppy. This is the "Homo-Universalis" of our times. You can find him everywhere, of every age, and in every political party,

There is, then, at this time a generalised—that is, extending far beyond architecture—international ideological "black-out". And this is precisely at a time when new scientific discoveries are taking such a range and such subversive power, that only a new, powerful, collectively accepted system of intellectual and moral values could impose some con-

την αληθινή ξεχασμένη σημασία και αξία τους. Το ψεύτικο και το κάλπικο πιάνονται στα πράσα.

Πρέπει να δοθεί μεγάλη σημασία και προσοχή σ' αυτό το έλλειμμα πραγματικού ιδεολογικού και κοινωνικού ερείσματος που πια έχει η αρχιτεκτονική. Και ας φαίνεται ότι οι αρχιτέκτονες πειραματίζονται και προβληματίζονται εκ βαθέων. Ήδη πιο πριν αναφέρθηκε ότι ακόμα και τις σωστές σκέψεις τους και το καλό τους έργο εκμεταλλευόταν σε κάθε εποχή το θηρίο για να επιβιώνει. Από τα οράματά τους πάντοτε ξεκινούσε, για να τα στρεβλώσει αμέσως μετά, ώστε να πετύχει τον σκοπό του.

Το ίδιο φαινόμενο πιστεύω ότι συμβαίνει και σήμερα. Είναι μάλιστα λυπηρό ότι τόσοι πολλοί από τους σημερινούς «ώριμους» πενηντάρηδες διανοούμενους (που κάποτε στη νεότητά τους άλλα πίστευαν και υποστήριζαν), ενώ έχουν την πείρα και θα μπορούσαν να προβάλουν αντίσταση, τώρα συμμετέχουν πατείς με πατώ σε στη διεθνή δεξίωση. Όσο για το δήθεν οικουμενικό πρόσωπο της κοινωνίας στο οποίο προσβλέπουν, αυτό σίγουρα δεν φαίνεται να είναι του Αριστοτέλη ή του Leonardo, αλλά εκείνο ενός καλοντυμένου, καλοκουρεμένου, καλογυμνασμένου, ευτυχούτος, κυρίως όμως, πάντοτε και για όλα διαθέσιμου, γιάπη. Αυτός είναι ο «Homo Universalis» της εποχής μας. Τον βρίσκεις σε όλους τους τόπους, σε όλες τις ηλικίες, σε όλα τα κόμματα και τις πολιτικές παρατάξεις.

Υπάρχει λοιπόν αυτή την περίοδο ένα γενικευμένο—πολύ πέραν της αρχιτεκτονικής—διεθνές ιδεολογικό «Black Out». Τη στιγμή ακριβώς που οι νέες επιστημονικές ανακαλύψεις αποκτούν τέτοια εμβέλεια και τόση ανατρεπτική δύναμη, που μόνο ένα νέο, ισχυρό, συλλογικής αποδοχής σύστημα πνευματικών και ηθικών αξιών θα μπορούσε να τους επιβάλει κάποιο ελεγχόμενο πλαίσιο δράσης, ώστε να λειτουργήσουν για το καλό και όχι το κακό της ανθρωπότητας.

Όμως, που να βρουν καιρό και διάθεση για να παίξουν αυτό τον δύσκολο ρόλο τους οι διανοούμενοι θεωρητικοί και πρακτικοί δημιουργοί, όταν πρώτοι αυτοί σέρνουν τον χορό της παγκοσμιοποίησης, του εκσυγχρονισμού και της βίας, ταχύρυθμης ανάπτυξης. Δεν φταίει λοιπόν η επιστήμη γι' αυτό το έλλειμμα. Αυτή κάνει τη δουλειά της. Δηλαδή ανακαλύπτει νέους τρόπους και νέες μεθόδους. Το έλλειμμα οφείλεται κυρίως στους διανοούμενους και τους πνευματικούς ανθρώπους, που απέχουν από τις πραγματικές υποχρεώσεις τους καθώς έχουν απορροφηθεί από τις τελετές και τον ευδαιμονισμό της «Νέας τάξης πραγμάτων».

trolled field of action to make them operate for the good and not to the harm of mankind.

But how are the intellectuals, the creators in theory and practice, to find the time and inclination to play this difficult role when they are the first to lead the dance of globalisation, and of forceful, rapid development. It is not science which is at fault for this deficit. It gets on with its job: it probes into the unknown and discovers new ways and new methods. The deficit is due mainly to the intellectuals and people of the spirit who neglect their real obligations because they have been absorbed by the rituals and eudaemonism of the “new order of things”.

In this festive chaos of polymorphism and polyglottism, it is only the beast which steadily keeps its cool, its methodical way of working, and its aim—*which is the generation, movement and sharing out of money*. As has always been the case, from the time of the early Modernists and the late Modernists of the '60s to that of the Post-Modernists and Deconstructionist-Iconolatrists of today, it is the beast which remains in power. It takes advantage of our ideological “storms in a teacup”, and plays with all of us like pawns on a chessboard—not by means of the practice of physical violence and authoritarianism familiar from the past, but by speaking to us in our very own radical discourse.

In this way “it takes over our language and makes mincemeat of it. It drags us down by the leg deep into the earth...”, as the song says.

Today, the most “advanced” visionary who demands of us the great leap is not some mad intellectual, but the State itself and its architecture, that is, mass architecture of “design construction” which in reality falsifies and distorts all together the concepts which we loved and strove for.

The State and radical creative intellectuals, hand in hand, will together—for the first time in history—bring the Spring! Not, of course, with the ascetic architecture of the '30s or the '60s, but with the surplus luxury of the generously provided technological and communications media of the new millennium which generate the plump, bon vivre, gleaming architecture of 2000.

I take a walk in the Thiseio and Psyrrí districts (and perhaps in the future I shall also take a walk in the united archeological sites), where the State has intervened “in the interests of remediation” in the urban

Μέσα σ' αυτό το εορταστικό χάος της πολυμορφίας και πολυγλωσσίας, μόνο το θηρίο διατηρεί σταθερά την ψυχραιμία, τη μεθοδικότητα και τον στόχο του, *που είναι η παραγωγή, η κίνηση και το μούρασμα του χρήματος*. Όπως συνέβαινε πάντα, από την εποχή των πρώιμων Μοντερνιστών και των Υστερομοντερνιστών του '60, έως εκείνη των Μεταμοντέρνων και Αποδομιστών-εικονολατρών του σήμερα, αυτό παραμένει εν τέλει στην εξουσία. Αυτό, αξιοποιώντας τις ιδεολογικές «τρικυμίες μέσα σε ποτήρι» των αρχιτεκτόνων, μας παίζει όλους σαν πόνια στην σκακιέρα του. Όχι με τη γνωστή από παλιότερα άσκηση φυσικής βίας και αυταρχισμού, αλλά μιλώντας μας πια με τον ίδιο τον δικό μας ριζοσπαστικό λόγο.

Έτσι που «...παίρνει την κουβέντα μας και μας τη κάνει λιώμα. Απ' το πόδι μας τραβά βαθείά μέσα στο χώμα...», όπως λέει και το τραγούδι.

Σήμερα πια ο πιο «προωθημένος» οραματιστής, που απαιτεί από εμάς το μέγα άλμα δεν είναι κάποιος τρελός διανοούμενος, αλλά η ίδια η Πολιτεία, το ίδιο το Κράτος και η αρχιτεκτονική του, δηλαδή η αρχιτεκτονική των «πακέτων» ή μελετοκατασκευών, που στην πραγματικότητα παραποιεί και στρεβλώνει όλες μαζί τις έννοιες που αγαπήσαμε και για τις οποίες προσπαθήσαμε.

Κράτος και ριζοσπάστες διανοούμενοι δημιουργοί, πιασμένοι λοιπόν χέρι-χέρι, θα φέρουν μαζί, για πρώτη φορά στην ιστορία, την «άνοιξη»! Όχι βέβαια με την ασκητική αρχιτεκτονική του '30 ή του '60, αλλά με την πλεονάζουσα πολυτέλεια των αφειδώς παρεχομένων τεχνολογικών και επικοινωνιακών μέσων της νέας χιλιετίας που γεννούν την παχουλή, καλοζωισμένη, λαμπιρίζουσα αρχιτεκτονική του 2000.

Περπατώ στις περιοχές του Θησείου και του Ψυρρή, (και ίσως μελλοντικά περπατήσω και στους ενοποιημένους αρχαιολογικούς χώρους) όπου η Πολιτεία έχει παρέμβει «εξυγιαντικά» στον αστικό ιστό. Σκέπτομαι ότι αν η παρέμβαση της είχε γίνει την περίοδο του '50 ή '60, οι συνοικίες αυτές θα είχαν κατά πάσα πιθανότητα πρώτα ισοπεδωθεί χωρίς έλεος από τις μπουλντόζες και μετά ξαναχτιστεί με καινούργια κτίρια. Έτσι εκφραζόταν τότε η αρχιτεκτονική βία της εποχής εκείνης. Σήμερα η παρέμβαση έγινε με όλους τους κανόνες μιας ευπρεπούς “εκουγχρονιστικής” αντίληψης: με πεζοδρομήσεις και διατήρηση των ιστορικών κελυφών· με εισαγωγή ήπιων ελεγχόμενων χρήσεων. Εντούτοις, σιγά σιγά όλα αυτά έχουν μετατραπεί σε μια τεράστια προσοδοφόρα επιχείρηση που μονοπωλεί σε υπερτοπικό επίπεδο την αφύσικη διασκέδαση και το φαγοπότι μεγάλου

fabric. I reflect that if this had taken place in the '50s or '60s, these districts would in all probability have been levelled down without mercy by bulldozers, and afterwards have been reconstructed with new buildings. This was how architectural violence expressed itself at that time. Today, the intervention took place in accordance with all the rules of a much more innovating and respectable approach, with pedestrian precincts and the retention of the historic shells, and by the introduction of "soft", controlled uses. Nevertheless, little by little, all this has been transformed into a vast profitable enterprise which monopolises at a supra-local level the unnatural entertainment and eating and drinking of a large part of the population of the Attica basin, while driving the local residents out of their houses and burdening the city with yet another ghetto—only a fully illuminated one. Such is the hypocritical expression of contemporary architectural violence. And, lo and behold, then and now, it is the beast which is the gainer.

How then, should one react in the face of such "marshalled" architectural hyperactivity whose final result is neither known or controllable? Particularly when it is required of him by a traditionally conservative state and society, which now have become, paradoxically, heralds of progress? Is he to believe in it, even attempt to outflank it, or is he to resist?

This dilemma reminds me of the worries of an archaeologist friend. He wondered whether in the present times it would not be more correct for a statue, or an inscription, or a grave-offering, to remain hidden deep in the bowels of the earth, waiting for some better era in the future, when people's soul, mind and gaze would operate with greater clarity, when they would show more concern.

This is a position which expresses scepticism about the lightning-swift and uncontrolled dynamics of the flow of events, a desire to slow it down by putting up resistance to collective psychoses and "enthusiasms", a need to give priority to conditions and, above all, some intellectual and moral preparation which will redefine concepts, principles and aims in relation to the historical juncture of today.

But the bulimia of renewal is in a hurry. It does not have even a minute to stand still, to think, and to foresee.

μέρους του πληθυσμού του Λεκανοπεδίου, ενώ διώχνει τους ντόπιους κατοίκους από τα σπίτια τους και επιβαρύνει την πόλη με ένα ακόμη γκέτο. Μόνο που είναι ολοφώτιστο. Αυτή είναι η υποκριτική έκφραση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής βίας. Να που και τότε και τώρα, κερδοσμένο είναι πάλι το θηρίο.

Ποια πρέπει λοιπόν να είναι, και προς ποια κατεύθυνση να λειτουργήσει, η απάντηση του σύγχρονου σκεπτόμενου δημιουργού απέναντι σε μια τέτοια «διατεταγμένη» εκσυγχρονιστική υπερκινητικότητα της οποίας το τελικό αποτέλεσμα δεν γνωρίζει ή ελέγχει; Ιδιαίτερα μάλιστα όταν την απαιτεί από αυτόν μια κατά παράδοση συντηρητική Πολιτεία και Κοινωνία, που τώρα έγιναν παραδόξως κήρυκες της προόδου; Να πιστέψει σ' αυτήν, ακόμα και να επιχειρήσει να την υπερκεράσει, ή να αντιτεθεί;

Το δίλημμα αυτό μου θυμίζει τις σκέψεις αγωνίας ενός φίλου αρχαιολόγου. Αναρωτιόταν μήπως εν τέλει στις μέρες μας θα ήταν πιο ορθή και χρήσιμη η παραμονή ενός αγάλματος, μιας επιγραφής, ενός κτερίσματος, βαθειά μέσα στα σπλάχνα της γης, σε αναμονή μιας καλύτερης μελλοντικής εποχής. Όταν η ψυχή, το μυαλό και το βλέμμα των ανθρώπων θα είχαν περισσότερη καθαρότητα, θα έδειχναν περισσότερη περίσκεψη.

Είναι μια θέση που εκφράζει σκεπτικισμό απέναντι στην αστραπιαία και ανεξέλεγκτη δυναμική της ροής των γεγονότων· μια επιθυμία επιβράδυνσης της με την προβολή αντίστασης σε συλλογικές ψυχώσεις και «ενθουσιασμούς»· μια ανάγκη πρόταξης προϋποθέσεων και κυρίως κάποιας ιδεολογικής—πνευματικής και ηθικής—προετοιμασίας που θα επαναπροσδιορίσει έννοιες, αρχές και στόχους, σε σχέση με την σημερινή ιστορική συγκυρία.

Όμως η ανανεωτική βουλμία βιάζεται. Δεν διαθέτει ούτε λεπτό για να σταθεί, να σκεφτεί και να προβλέψει.

Έτσι, κάθε στάση που αντιτίθεται στη δική της δυναμική χαρακτηρίζεται απερίσκεπτα ως άρνηση της προόδου, ως φόβος και αδυναμία ανάληψης του ρόλου του «μπροστάρη» στη μεγάλη εκσυγχρονιστική τρεχάλα προς το 2000.

Ειδικά όσον αφορά αυτό το τελευταίο ζήτημα των κακοποιημένων διαζευκτικών όρων, «συντήρηση» και «πρόοδος», «οπισθοδρόμηση» και «πρωτοπορία», έρχεται στο νου μου η γνωστή παράδοση εικόνα από τους

Thus, every stance which is opposed to its course is mindlessly described as a negation of progress, as a fear and inability to undertake the role of leader in the sprint to the year 2000.

More particularly in connection with this last issue of the abused disjunctive terms “conservatism” and “progress”, I recall the familiar paradoxical image from long-distance races: the slowest runner is often so far behind that he is leading the rest.

This, of course, is due to the track not being a straight line. Its circular shape imposes a periodicity in the movement of the long-distance runners so that sometimes first is last and last is first.

However, we should not forget that something similar happens with the course of historical phenomena. And in this case, as in the case of the race, this is not a straight line. Very often it shows a tendency towards recapitulation, a *sui generis* periodicity, which leads to the familiar confusion: the person who gives expression to so-called “progress” in effect is far behind the person who initially seems to be a conservative follower of events.

So, great caution is required in attempting to understand what is today really in front and what is behind. History is full of reverses suffered in the unfolding of time by the “certainties” and enthusiasms of incurable “pioneers”.

It is unfortunate however that awareness of reality and self-criticism which follow every new catastrophe are usually the task of the successors and not of the blissful generators of great mistakes. These latter (always “mature” and “experienced”), are accustomed to ignore and shift their responsibilities by being critical of the new generation, loading on to them their guilt for their own errors, their lost youth and betrayed ideas.

αγώνες δρόμου μεγάλων αποστάσεων: Ο πιο αργός δρομέας συχνά έχει καθυστερήσει τόσο ώστε να οδηγεί την κούρσα!

Τούτο βεβαίως οφείλεται στο στίβο ο οποίος δεν είναι ευθεία. Το κυκλοτερές του σχήμα επιβάλλει μια περιοδικότητα στην κίνηση των αθλητών των μακρών διαδρομών, που κάνει μερικές φορές τον πρώτο να είναι τελευταίος και τον τελευταίο να είναι πρώτος.

Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τη διαδρομή που ακολουθεί η εξέλιξη και διαδοχή των ιστορικών φαινομένων. Και σ' αυτή την περίπτωση, όπως και στην περίπτωση του «στίβου», δεν είναι ευθύγραμμη. Πολύ συχνά παρουσιάζει μια τάση επαναφοράς, μια ιδιόμορφη περιοδικότητα, που δημιουργεί το γνωστό μπέρδεμα: αυτός που εκφράζει τη λεγόμενη πρωτοπορία, στην ουσία να είναι οπισθοδρομικός, σε αντίθεση με εκείνο που αρχικά φαίνεται να έπεται των γεγονότων.

Θέλει λοιπόν μεγάλη προσοχή όταν επιχειρείς να καταλάβεις τί είναι σήμερα πραγματικά μπροστά και τί πίσω. Η ιστορία είναι γεμάτη από αντιστροφές που υπέστησαν στην εξέλιξη του χρόνου τραγικές περιπτώσεις αυτού «βεβαιότητες» και «ενθουσιασμοί» αθεράπευτων «πρωτοπόρων».

Μόνο που η συνειδητοποίηση της πραγματικότητας και η αυτοκριτική, η οποία ακολουθεί κάθε νέα καταστροφή, γίνεται συνήθως από τους επίγονους και όχι τους μακάριους γεννήτορες των εκάστοτε μεγάλων λαθών μας. Αυτοί οι τελευταίοι, “ώριμοι” και “πεπειραμένοι”, συνηθίζουν να αγνοούν και να μεταθέτουν τις ευθύνες τους επικρίνοντας τη νέα γενιά φορτώνοντας σ' αυτήν την ενοχή τους για τα δικά τους σφάλματα, τη χαμένη τους νεότητα και τις προδομένες ιδέες.

Παπασωθρίου
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ISBN 960-75-10-80-1